

A hazai felsőoktatási részidős képzés néhány felvételi tendenciája és rekrutációs jellemzője

Polónyi István

kandidátus, a Debreceni
Egyetem egyetemi tanára

E-mail:
istvan.polonyi@econ.unideb.hu

A tanulmány a hazai felsőoktatás részidős képzésre történő rekrutációját vizsgálja a 2000-es évek első évtizedében. Célja, hogy bemutassa az ezen a területen lezajlott igen radikális változásokat.

A szerző a 2002–2012 közötti felvételi adatbázisok elemzésével bemutat néhány fontos tendenciát a felsőoktatási részidős képzésre jelentkezők és felvettek demográfiai jellemzőiről, nemek szerinti, valamint képzési szintek, illetve képzési területek közötti megoszlásáról, és ezek változási tendenciáiról. Igyekszik a változások oktatáspolitikai okaira rámutatni.

Befejezésül azt hangsúlyozza, hogy az oktatáspolitikának fontos lenne kiemelt figyelmet fordítani a felsőoktatási felnőttképzésre, mivel az fontos eleme egy ország gazdasági és társadalmi fejlődésének.

TÁRGYSZÓ:

Felsőoktatási részképzés.
Oktatáspolitikai.

Előljáróban mindenképpen definiálni kell, mi is az a részdős képzés. A fogalmat ugyan már régen használja a hazai szakirodalom is (az angol nyelven az UNESCO- és az OECD-statisztikák „part time” kifejezésének fordításaként), a felsőoktatási törvényben csak a 2000-es évektől jelenik meg.

Az 1993. évi LXXX. (a felsőoktatásról szóló) törvényben még nem szerepel a részdős képzés kifejezés. A törvény a 84. § (1) szerint „a felsőoktatási intézményekben alapképzés, szakirányú továbbképzés és doktori képzés folyhat nappali tagozaton, illetőleg más formában (pl. esti, levelező, távoktatás)”. Ez az 1996-os módosítás nyomán – egyéb kisebb pontosítások mellett – annyival egészül ki, hogy azt a lehetséges képzési formát az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzésre is kiterjesztették.¹

A 2005. évi CXXXIX. (a felsőoktatásról szóló) törvény már részletesebben szabályoz, s itt már részdős képzésről van szó. A törvény szerint: „33. § (1) A felsőoktatásban a képzés megszervezhető teljes idejű képzésként, részdős képzésként, továbbá távoktatásként. A teljes idejű képzés félévenként legalább háromszáz tanórából áll... (3) A részdős képzés lehet esti vagy levelező képzés munkarendje szerint szervezett képzés. A részdős képzés időtartama a teljes idejű képzés tanóráinak legalább harminc, legfeljebb ötven százaléka lehet. Az esti és a levelező képzés munkarendje szerinti képzést a hallgatók elfoglaltságának figyelembevételével kell megszervezni a munkanapokon, indokolt esetben a heti pihenőnapon. (4) A felsőfokú szakképzésben a gyakorlati képzés csak teljes idejű képzés formájában szervezhető meg, a szakképzésre vonatkozó rendelkezések szerint.” 2007-ben ezt részint a szakirányú továbbképzésre vonatkozóan kiegészítették,² részint a (4) bekezdését eltörölték, azaz a felsőfokú szakképzést is lehetett ismét részdősben végezni.

A 2011. évi CCIV. (nemzeti felsőoktatásról szóló) törvény lényegében változatlanul vette át a 2007-es módosítás után kialakult szöveget: „17. § (1) A felsőoktatásban a képzés megszervezhető teljes idejű képzésként, részdős képzésként, továbbá

¹ A szakasz a módosítás után így szól: „84. § (1) A felsőoktatási intézményekben akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés, egyetemi és főiskolai szintű alapképzés, általános és szakirányú továbbképzés, valamint doktori képzés folyhat nappali tagozaton, illetőleg más formában (pl. esti, levelező, távoktatás)”.

² A (3) a következőre módosult: „A részdős képzés lehet esti vagy levelező képzés munkarendje szerint szervezett képzés. A részdős képzés időtartama – kivéve a szakirányú továbbképzést – a teljes idejű képzés tanóráinak legalább harminc, legfeljebb ötven százaléka lehet. A szakirányú továbbképzés időtartama a teljes idejű képzés tanóráinak legalább húsz, legfeljebb ötven százaléka lehet. Az esti és a levelező képzés munkarendje szerinti képzést a hallgatók elfoglaltságának figyelembevételével kell megszervezni a munkanapokon, indokolt esetben a heti pihenőnapon.”

A 147. §-ba 2007-től értelmező rész is került a levelező képzésről: „26/A. *levelező képzés munkarendje*: olyan oktatásszervezési rend, mely szerint – az érintett hallgatókkal kötött eltérő megállapodás hiányában – a hallgatók tanóráira tömbösítve, legfeljebb kettő hetenként munkanapokon, vagy a heti pihenőnapon kerül sor”.

távoktatásként. A teljes idejű képzés félévenként legalább háromszáz tanórából áll... (3) A részidős képzés lehet esti vagy levelező képzés munkarendje szerint szervezett képzés. A részidős képzés időtartama – kivéve a szakirányú továbbképzést – a teljes idejű képzés tanóráinak legalább harminc, legfeljebb ötven százaléka lehet. A szakirányú továbbképzés időtartama a teljes idejű képzés tanóráinak legalább húsz, legfeljebb ötven százaléka lehet.”³

Tehát mind a 2005., mind a 2011. évi felsőoktatási törvény használja a részidős képzés fogalmát, de abba a távoktatást nem érti bele. Ugyanakkor a szakirodalom általában a távoktatást is ide sorolja.

A részidős képzést felsőoktatási felnőttképzésnek is szokták tekinteni. Veres [é.n.] megközelítésében a következők tartoznak a felsőoktatási felnőttképzésbe:

- Első diplomás képzés részidős formában: esti, levelező képzés, távoktatás.
- Újabb diplomás, döntően részidős képzés.
- Kiegészítő alapképzés.
- Felsőfokú szakképzés felnőttek számára, esti, levelező, távoktatásos formában.⁴

A részidős képzés hallgatóit nevezik nem tradicionális hallgatóknak is. Azonban ez a kategória lényegesen tágabb, mint a részidős hallgatóké. A nem tradicionális hallgatók fogalma magában foglalja a munka mellett tanulókon túl, például a kisebbséghez tartozóktól, a gyermeküket egyedül nevelőkön keresztül, az idősebbekig vagy az érettségivel nem rendelkezőkig. Arányuk egyre nagyobb (az Egyesült Államokban a hallgatók fele, mások szerint háromnegyede nem hagyományos, nem tradicionális hallgató).⁵

Ebben az írásban felsőoktatási részidős képzésnek, és egyben felsőoktatási felnőttképzésnek, mi a Veres-féle megközelítést tekintjük.

³ Az értelmező rendelkezések között némileg módosítva és kiegészítve szintén szerepel a levelező képzésre vonatkozó rész: „levelező képzés munkarendje: olyan oktatásszervezési rend, mely szerint – az érintett hallgatókkal kötött eltérő megállapodás hiányában – a hallgatók tanóráira tömbösítve, legfeljebb két hetenként munkanapokon vagy a heti pihenőnapon az intézményben, valamint a képzés fennmaradó részében a távoktatás módszereinek alkalmazásával kerül sor”.

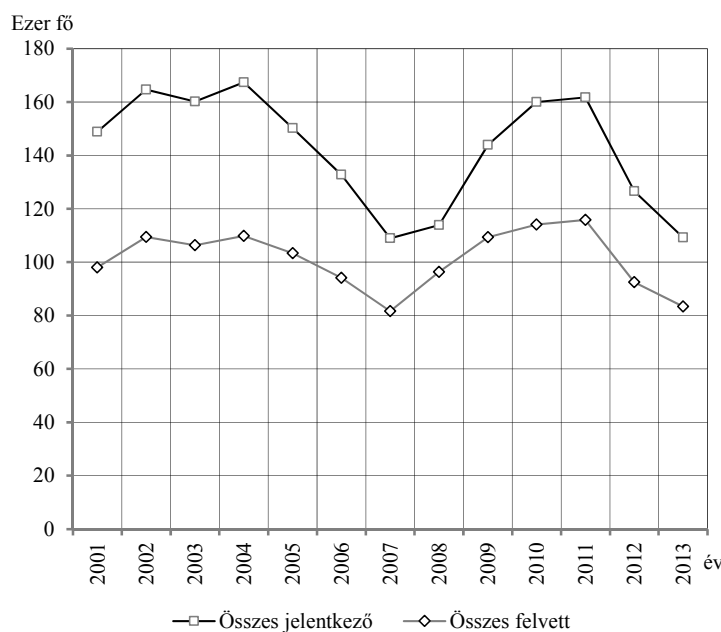
⁴ Nyilván ennek a megközelítésnek alapjául az szolgált, hogy a 2001. évi CI. (a felnőttképzésről szóló) törvény időközben (a 2003. évi CVI. törvény által) eltörölt 3. § (3) szerint „felnőttképzési tevékenységnek minősül a felsőoktatási intézményben, felnőtt hallgató részére nyújtott, az Ftv. alapján állami támogatásban nem részesülő, az Ftv. hatálya alá tartozó képzés”. Veres meghatározása ezt bővíti ki az állami támogatástól függetlenül.

⁵ *Altbach* [2007] szerint az Egyesült Államokban a beiratkozott hallgatók fele nem tradicionális. A nem tradicionális hallgató fogalmának értelmezése persze igen sokféle. A *National Center for Education Statistics* definíciója igen széles körét öleli fel a hallgatóknak (lásd: <http://nces.ed.gov/pubs/web/97578e.asp>), eszerint 1992-ben közel 70 százalék volt a nem tradicionális hallgató, 2012-ben pedig a hallgatók közel háromnegyede volt sorolható ebbe a kategóriába (lásd <http://www.ere.net/2012/06/13/recruiting-the-73-nontraditional-students-must-be-part-of-your-plan/>).

1. A felsőoktatási felvételi néhány, nem csak a részdíjsőkre vonatkozó tendenciája

Az ezredforduló óta eltelt időszakban a hazai felsőoktatásba jelentkezők és felvettek száma meglehetősen hektikusan alakult. Lényegében egy csökkenő tendenciát láthatunk, amelyben 2007-ben és 2013-ban is hullámvölgyek vannak. (Lásd az 1. ábrát.)

1. ábra. Az összes tagozaton felsőoktatásba jelentkezők és az oda felvettek létszámalakulása, 2001–2013

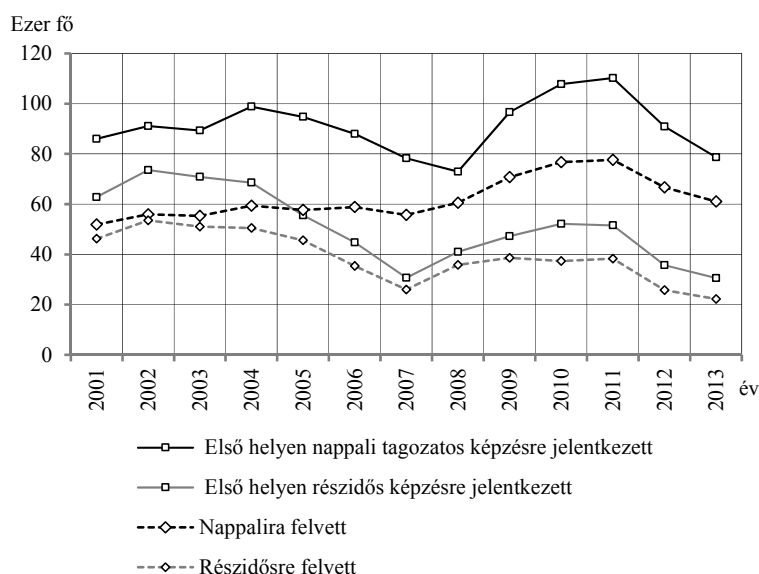

Forrás: A felvi.hu adatai alapján saját szerkesztés.

Ha a nappali tagozatra és a részdíjs képzésre jelentkezők és felvettek létszámát külön-külön vizsgáljuk, akkor sajátos különbségek ismerhetők fel. (Lásd a 2. ábrát.) Azt látjuk, hogy a két képzési formára a jelentkezők számának alakulása nagyjából hasonló képet mutat, de a részdíjs képzésnek korábban volt a mélypontja (2007-ben), míg a nappali képzés esetében 2008-ban. A másik különbség a felvettek számának tendenciájában látszik. A nappali képzésbe jelentkezők és felvett hallgatók száma lényegében 2001 és 2007 között stagnált, majd 2011-ig növekedett, utána csökkent, de 2013-ban a csökkenés ellenére is valamivel magasabb szinten volt, mint

2008-ban. A részidős képzésre jelentkezők és felvettük száma viszont 2007-re igen radikálisan lecsökkent (a 2002-es létszám kevesebb, mint felére), majd 2011-ig valamennyit nöött, de lényegesen elmaradva a korábbi nagyságtól. Majd ezt egy 2007-nél is alacsonyabb szintre esés követte 2013-ra.

2. ábra. Az első helyen nappali tagozatos, részidős képzésre jelentkezett, illetve nappali és részidős képzésre felvett hallgatólétszám alakulása, 2001–2013

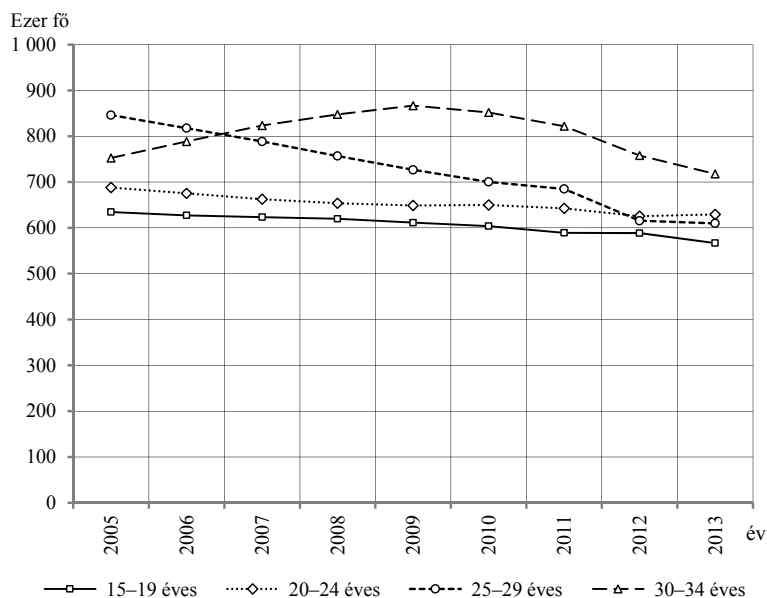

Forrás: A felvi.hu adatai alapján saját számítás.

Az ingadozás mögött nyilvánvalóan nem demográfiai folyamatok állnak, mert jól lehet a 2000-es évek elején a fiatal korosztályok létszáma csökkenésének vagyunk tanúi, azonban ez a csökkenés nem hektikus (lásd a 3. ábrát), valamint a felsőoktatás (nappali tagozatos) jelentkezőinek tényleges merítési bázisát adó érettségizettek létszáma lényegében az időszak alatt nagyjából stagnált⁶ (lásd a 4. ábrát).

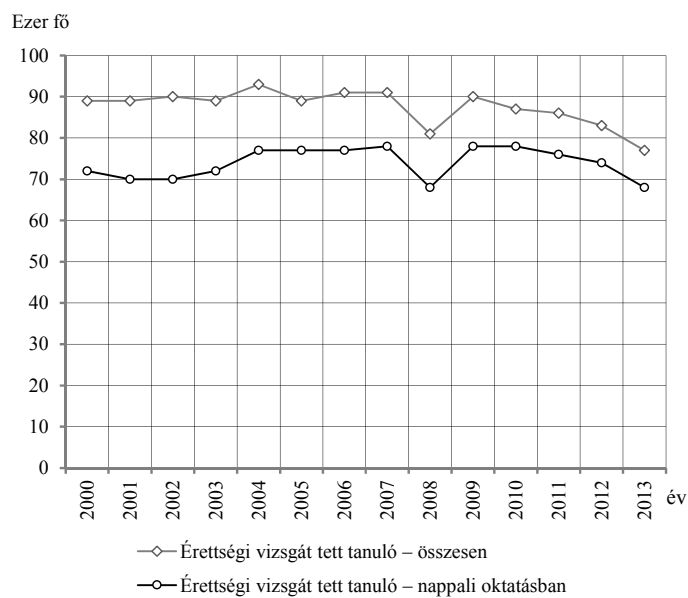
⁶ A 2008-as hirtelen csökkenés oka, hogy 2004-ben bevezették a középiskolák egy részében a nyelvi előkészítő (0.) osztályt (amelybe mintegy 12 ezer tanuló vett részt), ennek „létszámhiánya” 2008-ra ért fel az érettségizettek szintjére.

3. ábra. A fiatal korosztályok létszámának alakulása, 2000–2012

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés.

4. ábra. Az érettségizettek számának alakulása, 2000–2013

Forrás: A KSH alapján saját szerkesztés.

A jelentkezők számának változását tehát nyilvánvalóan az oktatáspolitikai változásai, s ennek a továbbtanulási aspirációkra való hatása eredményezte.

Mint az korábbi tanulmányokban (Polónyi [2012a], [2013a], [2013b]) igyekeztünk bizonyítani, a nappali tagozat iránti 2008-as keresletcsökkenést alapvetően a tandíj bevezetésének terve befolyásolta. A részidős képzések iránti 2007-es keresletcsökkenésre több, ettől eltérő tényező gyakorolt hatást: a rendszerváltást követően – a korábbi keretszám-visszafogás miatt – robbanásszerűen jelentkező elhalasztott továbbtanulási igények lecsengése, a 18–21 éves, „nappali tagozatos korú” hallgatók számának és arányának csökkenése a részidős képzésekben, a nappali képzés jelentős kiterjedése nyomán, valamint a kétszintű képzés bevezetése, amelyre 2006-tól kezdődően került sor. Ez utóbbi nyilvánvalóan alapvetően átrajzolta a keresletet, ugyanis új képzési stratégiák kialakítását igényelte, főleg a diplomával már rendelkező továbbtanulni szándékozóktól.

A 2012-től tapasztalható csökkenést, amely egyaránt érinti a nappali és a részidős képzésre történő jelentkezést is, olyan okoknak tulajdoníthatjuk, mint a tandíj bevezetésének híre, a költségtérítés összegének önköltséggé emelkedése, valamint az emelt szintű érettségi megkövetelése egyes szakokon, továbbá az államilag támogatott helyen tanulók hallgatói szerződési kötelezettsége.

Ezek a változások radikálisan átalakították a részidős képzés iránti keresletet. Ezért fogalmazódott meg jelen írás célkitűzéseként, hogy a részidős képzésre történő jelentkezők és felvettek jellemzőit, illetve azok 2000 óta történő módosulásait vizsgáljuk. Ehhez az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. honlapján elérhető felvételi adatok⁷ mellett, alapvetően a (2002., 2004., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010. évi, valamint a 2012. évi) felvételi adatbázis⁸ adatait használtuk. A 2001., 2003., 2005. és 2011. évi adatbázisok nem álltak rendelkezésre. Ezért a táblázatok és ábrák ezekre az évekre nem tartalmaznak adatokat (csak abban az esetben, ha azt a felvi.hu adataiból pótolni lehetett).

2. Az oktatáspolitikai változások hatása a felsőoktatásba jelentkezők és felvettek demográfiai jellemzőire

Először a legalapvetőbb demográfiai jellemzőkre, a jelentkezők, illetve felvettek átlagéletkorának és nemek szerinti megoszlásának alakulására vessünk rövid pillan-

⁷ Az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. a felsőoktatási felvételi rendszer működtetője, s a felvételi adatok kezelője. A felsőoktatási felvételre jelentkezők által kitöltött jelentkezési lapok adatai, valamint a felvételizők által elért pontok és a felvétel eredménye képezik egy-egy év felvételi adatbázisát. Az Educatio Kft. az adatbázis alapján a felsőoktatási felvételiokról rendszeres elemzéseket ad közre, és áttekintő adatokat tesz közzé. (http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek)

⁸ Köszönettel tartozom az Educatio Kft. korábbi vezetőinek és alkalmazottainak, hogy a 2002 és 2010 közötti felvételi adatokat Excel formátumban (természetesen személytelenítve) ingyenesen rendelkezésemre bocsátották a korábbi (2011 előtti) években. A 2012. évi felvételi adatokat ugyancsak személytelenítve, Excel formátumban az Oktatási Hivatal térítés fejében adta át.

tást. (Lásd az 1. táblázatot.) Az összes jelentkező és az összes felvett esetében vizsgáltuk a jellemzőket.

Azt az első megfontolásra nem teljesen triviális megállapítást tehetjük, hogy a jelentkezők számának hullámváltozása követi az átlagéletkor alakulása is. A jelentkezők, illetve a felvettek száma és átlagéletkoruk között elég szoros „együtt járás” tapasztalunk (+0,6117, illetve +0,8149 korrelációval). (Lásd az 1. táblázatot.) Arról van tehát szó, hogy minél többen jelentkeztek a felsőoktatásba, illetve minél több hallgatót vettek fel oda az adott évben, azok átlagéletkora annál magasabb volt, illetve minél kevesebbet annál alacsonyabb. Tehát az oktatáspolitikai hatások az idősebbeket riasztották el jobban, valószínűleg azért, mert az idősebbek továbbtanulási kereslete könnyebben halasztható.

1. táblázat

*Az összes tagozaton felsőoktatásba jelentkezők,
a felvettek létszámának és átlagéletkorának alakulása, 2001–2013*

Év/korreláció	Összes			
	jelentkező (fő)	jelentkező átlagéletkora (év)	felvett (fő)	felvett átlagéletkora (év)
2001	148 880		98 046	
2002	164 703	23,47	109 471	23,44
2003	160 217		106 376	
2004	167 371	23,46	109 854	23,56
2005	150 232		103 368	
2006	132 771	22,91	94 142	22,95
2007	108 928	22,29	81 637	22,31
2008	113 896	23,28	96 330	23,28
2009	143 906	23,36	109 336	23,41
2010	160 033	23,90	114 106	23,80
2011	161 731		115 841	
2012	126 574	23,75	92 475	23,57
2013	109 271		83 354	
Korreláció		0,6117		0,8149

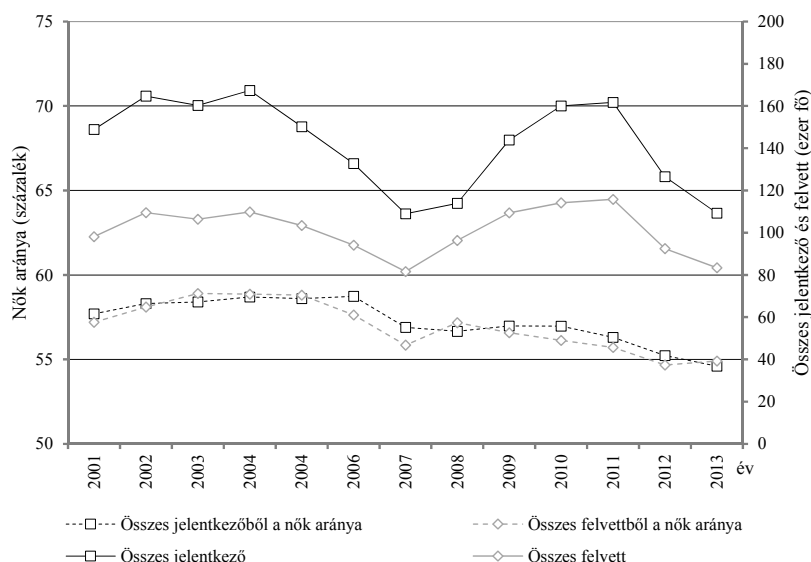
Megjegyzés. A 2001., 2003., 2005., 2011. és 2013. évi felvételi adatbázis nem állt rendelkezésre.

Forrás: A létszám adatok a felvi.hu, az átlagos életkorok az adott évi felvételi adatbázis alapján saját számítás.

Az összes jelentkező és az összes felvett között a nők arányát vizsgálva némileg eltérő tendenciákat találunk. (Lásd az 5. ábrát.) Itt azt látjuk, hogy a nők aránya 2001 és 2007 között követi a jelentkezők és a felvettek számának alakulását (minél maga-

sabb a létszám, annál nagyobb a nők aránya), 2008 után azonban a nők aránya stagnál, majd csökken, tehát elmarad a létszámmal való együttmozgás. (Ennek megfelelően itt lényegesen alacsonyabbak a korrelációs együtthatók.) A tendencia megváltozásában nyilvánvalóan az játszik szerepet, hogy egy jelentős, nőkre vonatkozó kedvezmény 2007-től megszűnik.⁹ Nevezetesen az 51/2002. (III. 26.) Korm. rendelet előírta, hogy „az állami felsőoktatási intézményekben költségtérítéses képzésben részt vevő, az adott félév (oktatási időszak) első napján terhességi-gyermekágyi segélyben, gyermekgondozási segélyben, gyermeknevelési támogatásban vagy gyermekgondozási díjban részesülő hallgató, aki alapképzésben, kiegészítő alapképzésben, szakirányú továbbképzésben vagy felsőfokú szakképzésben vesz részt, költségtérítés fizetésére nem kötelezhető.”¹⁰

5. ábra. Az összes felsőoktatásba jelentkező és felvett létszámának (jobb oldali tengely), valamint a jelentkező és felvett nők arányának alakulása (bal oldali tengely), 2001–2013

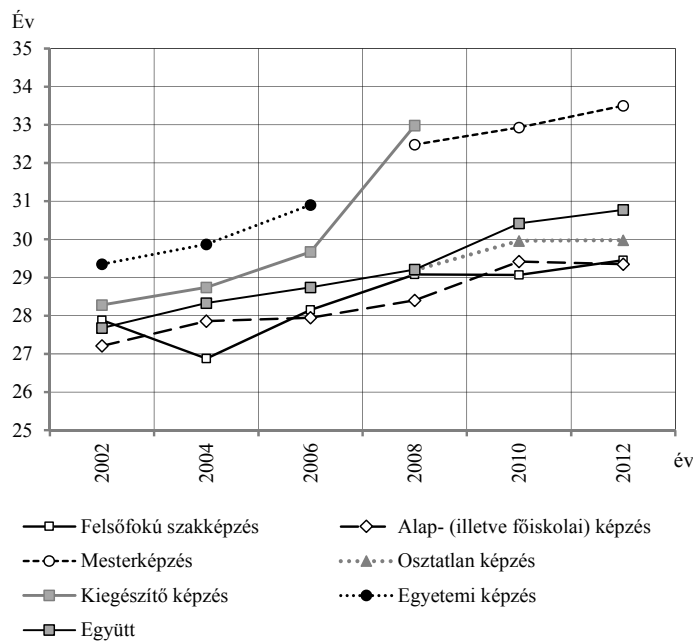
Forrás: A létszámadatok a felvi.hu, a nők aránya az adott évi felvételi adatbázis, illetve a felvi.hu adatai alapján saját számítás.

A részidős képzésre jelentkezők és felvettek esetében vizsgálva az átlagéletkor és a nők arányának alakulását némileg más tendenciákat látunk.

⁹ A megszűnés a 2006. december 1. után hallgatói jogviszonyt létesítő hallgatókra vonatkozik. Lásd 175/2006. (VIII. 14.) Korm. rendelet (a felsőoktatási hallgatók juttatásairól) 33. § szerint (1), illetve a ma is hatályos 51/2007. (III. 26.) Korm. rendelet (a felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről) 36. § (1).

¹⁰ 22. § (1)

6. ábra. A részdíjs képzésre első helyen jelentkezők átlagos életkora képzési szintenként, 2002–2012

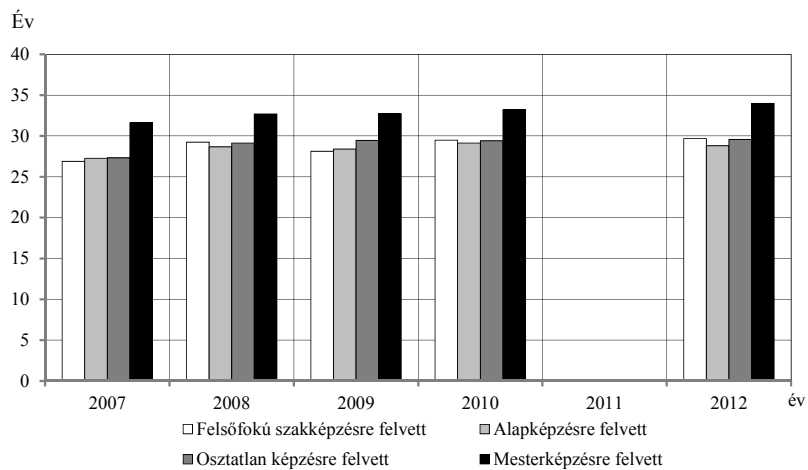
Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

A részdíjs képzésre jelentkezők esetében 2002 óta folyamatos átlagéletkor-emelkedést találunk, ami alig látszik együttmozogni a létszámváltozással. (Lásd a 6. ábrát.) Az egyes képzési szinteket tekintve az a nem igazán meglepő trend látszik, hogy a felsőfokú szakképzés (FSZ), az alap és az osztatlan képzésre jelentkezők átlagéletkora alacsonyabb, mint az egyetemi, a kiegészítő és a mesterképzésre jelentkezőké.¹¹ A részdíjs képzésre felvettek esetében is hasonló tendenciákat találunk. (Lásd a 7. ábrát.)

A részdíjs képzésre felvett nők aránya 2007 óta csökken (ez alól a mesterképzés volt időlegesen kivétel, amíg „beállt” és átvette a kiegészítő képzés szerepét). (Lásd a 8. ábrát.) A nők arányának csökkenésében, a már korábban említett okon kívül alighanem szerepet játszik az államilag támogatott képzési helyek számának átrendeződése a képzési területek között (a nők által kedvelt szakok oktatáspolitikai diszpreferálása) a részdíjs képzésben (is). Erről a későbbiekben lesz szó.

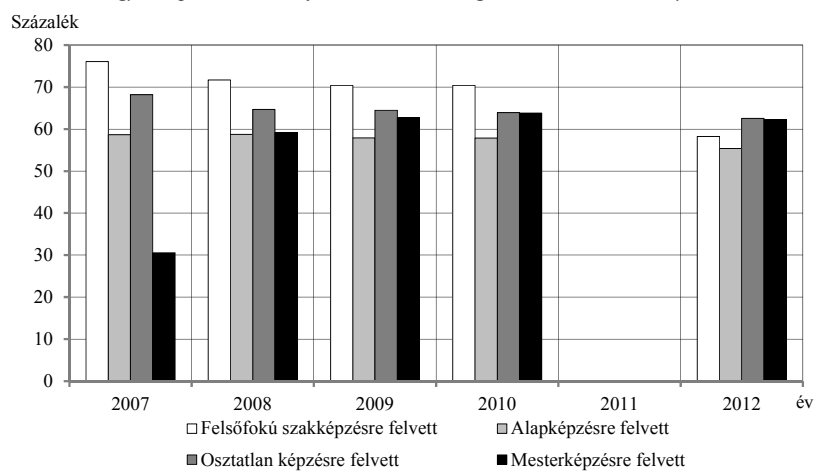
¹¹ A 2005-ben bevezetésre került a kétszintű (bolognai) képzési szerkezet. Az ezt megelőző időszak főiskolai, egyetemi és kiegészítő képzési helyére alapképzés, osztatlan képzés, mesterképzés lépett. A két szisztéma között azonban néhány év átmenet volt. Így egyetemi képzés 2007-ig, a kiegészítő képzés 2008-ig folyt. Osztatlan és mesterképzés pedig 2007-től indult. Az alapképzés és a főiskolai képzés között még hosszabb átmenet volt, mert már 2002-ben is előfordult néhány helyen alapképzés. Ezért az elemzés során a főiskolai és alapképzés között nem tettünk különbséget.

7. ábra. Az egyes képzési szintekre felvett részidős hallgatók átlagos életkora, 2007–2012

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

8. ábra. Az egyes képzési szintekre felvett részidős hallgatók között a nők aránya, 2007–2012

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

3. Első és további diplomáért tanuló részidősök

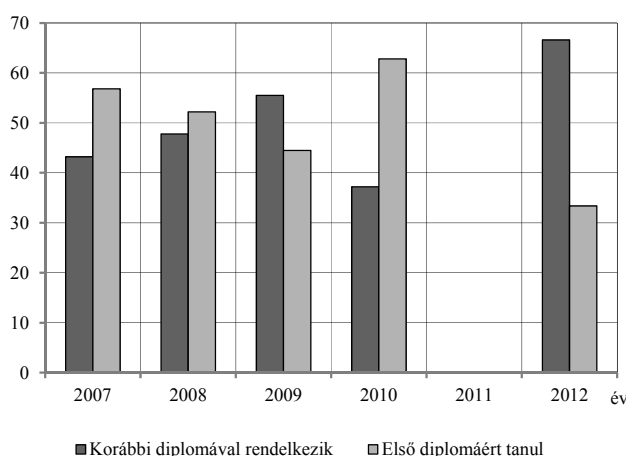
A részidős hallgatók között alapvetően két nagy csoport különböztethető meg: az első diplomáért tanuló hallgatókat és a további diplomáért tanulókat. Arányuk 2007

és 2012 között¹² egyaránt elég hektikusan változott. (Lásd a 9. ábrát.) Mélyebb elemzést (kvalitatív kutatást is) igényelne a 2010-es 2012-es változások vizsgálata. Valószínűsíthető, hogy a 2010-es kormányváltást követő oktatáspolitikai folyamatok híre (a költségtérítés önköltségre emelkedése, az emelt szintű érettségi mind több szakon történő megkövetelése, a minimális felvételi ponthatár növekedése, állami támogatás esetében a hallgatói szerződés stb.) a részdíjban első diplomáért tanulókat 2010-ben először keresletük előrehozására ösztönözte, majd az intézkedések életbelépése elriasztotta egy részüket a felsőoktatási továbbtanulástól.

Ha megvizsgáljuk a demográfiai és nemi jellemzőket a két csoportra azt találjuk, hogy a további diplomáért tanulók átlagos életkora magasabb, ami egyáltalán nem meglepő. (Lásd a 10. ábrát.) Ugyanakkor ez az életkor növekedett az elmúlt években. Az első diplomáért tanulók átlagos életkora viszont stagnált.

9. ábra. A részdíjs képzésre felvettek között a korábbi felsőfokú végzettséggel is rendelkezők aránya, 2007–2012

Százalék

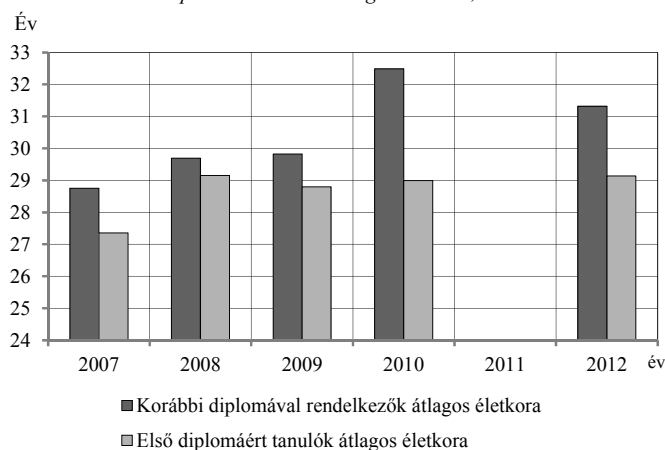
Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

A nők aránya némileg eltérő tendenciákat mutat. (Lásd a 11. ábrát.) A további diplomáért tanulók között, a 2008-as, 2009-es mélypont után 2010-ben növekedést látunk, ami 2012-re ismét radikális csökkenésbe megy át. Ebben a csökkenésben alighanem a költségtérítés önköltségi szintre emelése játszik szerepet, ami az általában alacsonyabb kereseti szintű nők felsőoktatás iránti keresletére radikálisabban hatott, mint a magasabb kereseti szintű férfiakéra. Az első diplomáért tanulók között

¹² Hosszabb időszakra azért nem volt mód kiterjeszteni az elemzést, mert a felvételi adatbázis csak 2007 óta tartalmazza az előző felsőfokú tanulmányokra vonatkozó adatokat.

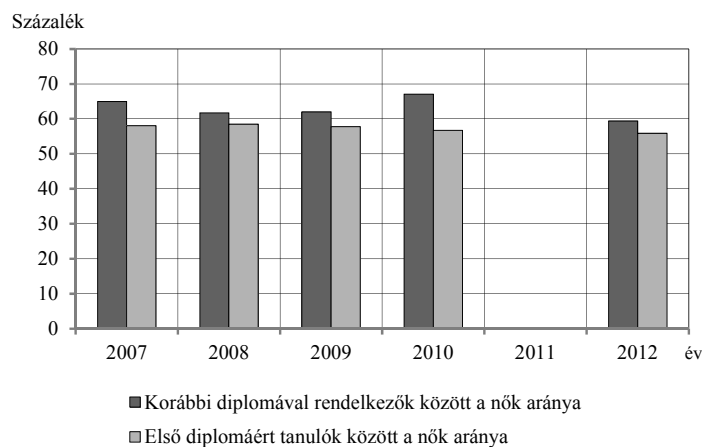
egyértelműen egyre kevesebb a nő. (Bár hozzá kell tenni, hogy a nők száma mindkét csoportban lényegesen több mint a férfiaké).

10. ábra. A részidős képzésre felvettek között a korábbi felsőfokú végzettséggel rendelkezők és az első diplomáért tanulók átlagos életkora, 2007–2012

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

11. ábra. A nők aránya a részidős képzésre korábbi felsőfokú végzettséggel felvettek, illetve az első diplomáért tanulók között, 2007–2012

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

A részidős képzésre felvettek korábbi diplomáinak szintjét tekintve (lásd a 2. táblázatot) azt találjuk, hogy nagyobbik részük (az összes felvettek 28–47 százaléka) alap-, illetve főiskolai diplomával rendelkezik, s számottevő a korábbi egyetemi

diplomát szerzettek száma is (az összes felvettek mintegy 10 százaléka). Viszonylag (még) kevés a mesterdiplomával továbbtanulók aránya, bár már 2012-ben elérte az összes felvett közel 3 százalékát.

2. táblázat

*A részdíjs képzésre felvettek korábbi diplomáinak szintje, 2007–2012
(százalék)*

Év	Felsőfokú szakképzés	Alap vagy főiskolai	Mester	Osztatlan	Egyetemi	Nincs diplomája	Összesen
2007	1,6	32,4	0,1	0,1	9,0	56,8	100,0
2008	5,0	32,5	0,2	0,1	10,0	52,2	100,0
2009	5,4	38,2	0,4	0,6	10,8	44,5	100,0
2010	3,1	28,4	0,1	0,0	5,5	62,8	100,0
2011							
2012	4,3	46,6	2,8	2,3	10,7	33,4	100,0

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

4. Tandíj, költségtérítés, önköltség, finanszírozott létszám

A részdíjs képzés iránti kereslet struktúráját alapvetően az egyes képzési területeken az államilag finanszírozottak létszáma, az államilag finanszírozott hallgatók által fizetendő tandíjak és az államilag nem finanszírozott hallgatók által fizetendő térítési díjak befolyásolják leginkább. A következőkben ezek változását mutatjuk be.

4.1. A tandíj

A rendszerváltás előtt az 1985. évi oktatási törvény¹³ szabályozása a felsőoktatásban a tanulmányi eredménytől függő, viszonylag alacsony mértékű tandíj megállapítását tette lehetővé, amit az intézmények egy része be sem szedett.¹⁴

¹³ 1985. évi I. törvény az oktatásról – (ez a törvény együtt szabályozta az iskolarendszerű képzés valamennyi szintjét, és intézményét).

¹⁴ A 8/1987. (VI. 29.) MM rendelet a felsőoktatásban fizetendő díjakról és térítésekről, amely egyébként 1995-ig volt hatályos, 3,00-as átlag alatt tett lehetővé tandíjkivetést, amelynek maximális összege első alapképzés esetén nem lehetett több félévente 2000 forintnál, (de nem lehetett tandíjat szedni az első, illetve három évnél hosszabb képzés esetén a második félévben sem). Második, illetve további alapképzés esetén az alaptandíj 500 forint volt félévente, amihez az intézmény kiegészítő tandíjat állapíthatott meg maximum 2000 forintot félévente. (Ehhez félévismérlés esetében 3000 forint ismétlési díj járulhatott.)

A felsőoktatás rendszerváltás utáni átfogó szabályozása, az 1993. évi – a felsőoktatásról szóló – LXXX. törvény úgy határozta meg, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók tandíjat tartoztak fizetni, azonban a tandíjfizetés bevezetését egy 1994-es törvénymódosítás több feltételhez kötötte.¹⁵ Továbbá azt is előírta, hogy „a törvény tandíjfizetésre vonatkozó rendelkezései hatálybalépéséről külön törvény rendelkezik.” Tehát gyakorlatilag a tandíj bevezetése elmaradt, pontosabban az 1985-ös törvényhez kapcsolódó végrehajtási rendelet maradt érvényben, amely nem állapított meg külön szabályokat az esti, levelező tagozat résztvevőire, s így a részidős képzések területén elég különböző gyakorlat volt tapasztalható. Volt olyan intézmény, ahol a részidős hallgatóktól szedtek tandíjat, volt ahol nem.

Végül is a tandíjat bevezető külön törvény az 1995. évi („a gazdasági stabilizációt szolgáló egyes törvénymódosításokról szóló”) XLVIII. Törvény – vagy népszerűbb nevén „Bokros-csomag” – lett, amelynek 125. §-a szerint „a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény „...tandíjfizetésre vonatkozó rendelkezései 1995. szeptember 1-jén lépnek hatályba”, s egyidejűleg a törvény tandíjkompenzálásra vonatkozó részeit eltörölte.

A törvényt végrehajtó, a tandíjat bevezető 83/1995. (VII. 6.) Korm. rendelet sem szabályozta külön a részidős képzésben résztvevők tandíját.¹⁶

A tandíj mellé 1996-ban bevezetik a költségtérítéses rendszert is, tehát az államilag finanszírozott létszám felett költségtérítést fizető hallgatói helyek rendszerét. Az 1996. évi LXI. törvény (a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról) értelmében „az állami felsőoktatási intézmény az államilag finanszírozott alapfeladatán túl is folytathat felsőfokú szakemberképzést költségtérítéses szolgáltatásként...Az államilag finanszírozott felsőfokú képzésben részt vevő hallgatók...tandíjat és egyéb díjakat, az államilag nem finanszírozott képzésben részt vevő hallgatók pedig költségtérítést és egyéb díjakat fizetnek.”

A 144/1996. (IX. 17.) Korm. rendelet a hallgatói támogatási normatívához szabta a tandíjat.¹⁷ Az államilag finanszírozott részidős hallgatók a jogszabály értelmében a „hallgatói normatíva 20 százalékáig terjedő tandíj fizetésére kötelezhetőek havonta.”¹⁸

¹⁵ A törvénymódosítás előírta az állami felsőoktatási intézményekben fizetendő tandíjnak esélyegyenlőséget célzó kompenzálását, amelyet: „a) ...tandíjmentesség, illetve tandíjkedvezmény; b) a ... hallgatói előirányzatból kormányrendelet szabályai szerint nyújtott hallgatói támogatás; c) bankok által állami garancia mellett adható hallgatói hitel; d) továbbá a tandíjfizetések meghatározott összegére törvényben nyújtott személyi jövedelemadó-kedvezmény” által kellett volna biztosítani.

¹⁶ A rendelet havi 2000 forintos alaptandíj és ennek maximum négyszeresét kitevő kiegészítő tandíj kivételét tette lehetővé 1995. szeptember 1-jétől.

¹⁷ Az első évfolyamra beiratkozott hallgatók az első két félévben havi tandíjként a hallgatói normatíva 3 százalékát, de legalább 2000 forintot fizetnek. Továbbá „az államilag finanszírozott első alapképzésben, első kiegészítő alapképzésben, első szakirányú továbbképzésben nappali tagozaton tanulmányokat folytató hallgató egy hónapra (ezzel arányos oktatási időszakra) megállapított tandíja a költségvetési törvényben meghatározott hallgatói normatíva összegének 10%-át nem haladhatja meg”.

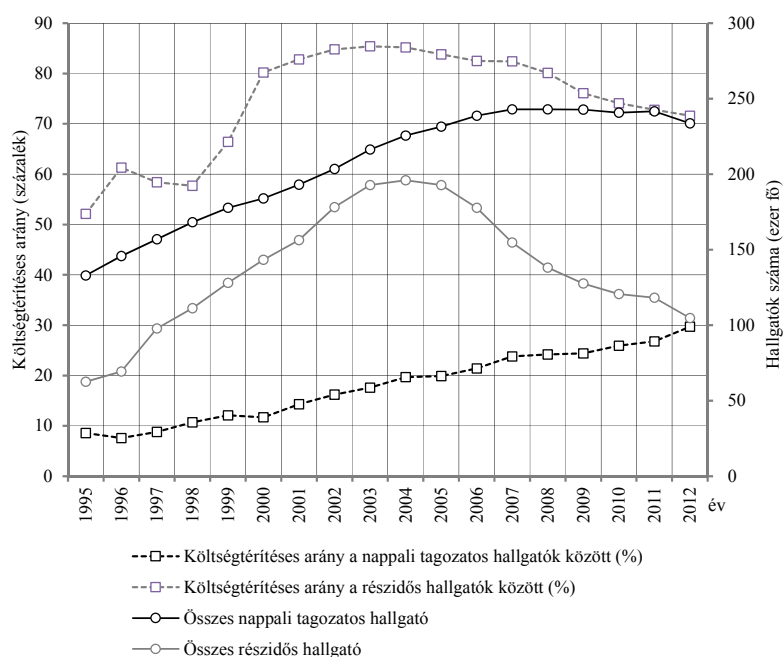
¹⁸ Ez idő tájt a hallgatói normatíva 65 ezer forint volt, tehát 13 ezer forint/hó tandíjról volt szó.

(Nappali tagozaton ugyanez a hallgatói normatíva 3 százaléka, de legalább havi 2000 forint volt.) Ezekhez kiegészítő tandíjat állapíthatott meg az intézmény, amely maximum a hallgatói normatíva 12 százaléka lehetett.

1998-ban a kormányváltást követően a felsőoktatási törvénymódosítás az alapképzésben részt vevő hallgatók részére tandíjmentességet biztosított, tehát eltörölte mind az alap, mind a kiegészítő tandíjat, a nappali és a részidős képzésben egyaránt.

A konzervatívokat követő baloldali – 2002 és 2006 közötti – kormányzati ciklus lényegében teljes idejére elhúzódott az új felsőoktatási törvény megalkotása anélkül, hogy a tandíjkérdés erőteljesebben felvetődött volna. A 2006-tól kezdődő új baloldali kormányzati ciklusban az államháztartás reformja kapcsán került újra elő a felsőoktatási tandíj bevezetésének kérdése (fejlesztési részhozzájárulás elnevezéssel). Az ellenzék népszavazási kezdeményezése és aláírásgyűjtése nyomán a 2008 márciusában tartott népszavazás (a vizitdíjjal és a kórházi napidíjjal együtt) elvetette a képzési hozzájárulást is.

12. ábra. A költségtérítési arányának (bal oldali tengely) alakulása, valamint a nappali és a részidős hallgatók száma (jobb oldali tengely), 1995–2010

Forrás: Az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM) (Felsőoktatási statisztikai évkönyvek, Oktatás-statisztikai évkönyvek és OKM intranet) adatai alapján saját számítás.

A tandíjat tehát elvetették, de a költségtérítéssel rendszer 1996-tól napjainkig érintetlenül megmaradt. Olyannyira, hogy a 2010-ben hatalomra kerülő konzervatív kormány lényegében úgy kívánta a tandíjat (önfenntartó felsőoktatást) bevezetni, hogy az államilag finanszírozott létszámot radikálisan le akarta szűkíteni. Azonban a hallgatói megmozdulások után ettől visszalépett. Így kissé csökkenve, de nagyjából megmaradtak a 2000-es évek első évtizedében kialakult támogatott hallgatói arányok. Azaz a nappali tagozatosok között a 2000-es évek legelején 85–88 százalék, a 2000-es évek első évtizedének elején pedig 70–72 százalék, a részdíjs hallgatók között pedig 18–20 százalék, illetve 28–30 százalék az államilag támogatott (az új szóhasználatnál állami ösztöndíjas) arány.

A részdíjs képzésben a költségtérítéssel arány csökkenése azt követően erősödik fel, amikor a részdíjs hallgatólétszám csökkenni kezd. Az oktatáspolitikai ekkor kezdi növelni az államilag finanszírozott létszámot a részképzés területén. (Lásd a 12. ábrát.)

4.2. A költségtérítés és az önköltség

Az 1996-ban bevezetett költségtérítés összegét nem szabályozta rendelet, annak összegében az intézmények között elég nagy különbségek voltak, általában a képzési normatíva összege körül mozgott a nagysága (részdíjsok esetében gyakran annak fele, kétharmada), de olyan is akadt, ahol annak többszöröse volt (*Havady et al.* [2009]).

A 2011-es felsőoktatási törvény (2011. évi CCIV. törvény) a költségtérítés fogalma helyett az önköltség fogalmát vezeti be az államilag nem finanszírozott hallgatók által fizetendő térítésre.¹⁹ Nem történik ugyan rendelkezés arról, hogy hogyan is

¹⁹ A 83.§ (1) szerint „Ha a hallgató önköltséges képzésben vesz részt, a 81.§ (1)-(2) bekezdésében meghatározottakért önköltséget, a 82.§ (1)-(2) bekezdésben felsoroltakért térítési díjat kell fizetnie.”

A 81.§ (1) felsorolja az ösztöndíjas (államilag támogatott) hallgató által igénybe vehető szolgáltatásokat:

„a) a képzési programban meghatározott oktatási és tanulmányi követelmények teljesítéséhez, az oklevél, illetve doktori abszolutórium megszerzéséhez szükséges előadások, szemináriumok, konzultációk, gyakorlati foglalkozások, terepgyakorlatok első alkalommal történő felvétele, a beszámolók, vizsgák és a sikertelen beszámolók, illetve vizsgák egy alkalommal történő megismétlése, a záróvizsga letétele, továbbá a fokozatszerzési eljárás a hallgatói jogviszony fennállása alatt, az 53.§ (2) bekezdésben foglaltak szerint,

b) szakkollégiumi foglalkozások,

c) a felsőoktatási intézmény létesítményeinek – könyvtár és a könyvtári alapszolgáltatások, laboratórium, számítástechnikai, sport- és szabadidős létesítmények –, eszközeinek használata az ingyenes szolgáltatásokhoz kapcsolódóan,

d) a felsőoktatási szakképzésben a gyakorlati képzéshez biztosított munkaruha, egyéni védőfelszerelés (védőruha) és tisztálkodási eszköz, más képzésben az egyéni védőfelszerelés (védőruha) és tisztálkodási eszköz,

e) a hallgatói tanácsadás,

f) a képzéssel, illetve doktori fokozatszerzéssel kapcsolatos valamennyi okirat első alkalommal történő kiadása.” Ehhez a (2) bekezdés hozzáfűzi, hogy „a magyar állami (rész)ösztöndíjjal támogatott képzés keretében – jogszabály eltérő rendelkezésének hiányában – a felsőoktatási intézmény nem kérhet igazgatási szolgáltatási díjat (pl. beiratkozási díj).”

A 82.§ (1)-(2) felsorolja azokat az eseteket, amikor ösztöndíjas hallgatótól kérhető térítési díj. Ezek lényegében alapszolgáltatáson felüli szolgáltatások.

számítandó ki az önköltség, de ez (üzem)gazdaságilag egyértelműen definiálható (és számítható) fogalom, ami nyilvánvalóan magasabb, mint a képzési normatíva. Ez az intézmények részéről elindított egy térítési díj növelési tendenciát, a felsőoktatásba törekvők pedig a térítési díjak növekedése miatt aggódtak.

Egyébként már 2007-ben kormányhatározat szólt arról, hogy normatív módon kell meghatározni a felsőoktatási képzések önköltségét, és az önköltségszámítást kötelezővé kell tenni a felsőoktatási képzésekre.²⁰

Az oktatásért felelős minisztérium által 2011-ben a felsőoktatásban tanuló hallgatók képzésének önköltségéről végzett elemzés és próbaszámítás tanulsága szerint a képzések önköltségei 1,1–3,7-szer magasabbak, mint a költségtérítési díjak.

Végül is a tényleges előírás csak 2013-ban született, a 4/2013. (I. 11.) az államháztartás számviteléről szóló Korm. rendeletben, amely 50. § (5) szerint „az állami felsőoktatási intézmény önköltségszámítás rendjére vonatkozó belső szabályzatának rendelkeznie kell az oktatási tevékenység, a kutatási tevékenység, a gyógyító-megelőző ellátás és az egyéb tevékenységek költségeinek elkülönítéséről. Az oktatási tevékenység önköltségének meghatározása során szakonként, képzési szintenként, munkarend szerint meg kell határozni félévente az egy hallgatóra jutó önköltség összegét.”

4.3. Az államilag finanszírozott létszám

Az említett 1996-os felsőoktatási törvénymódosítás előírta, hogy „a Kormány a felsőoktatással kapcsolatos feladatai körében...[többek között] meghatározza az évente felvehető államilag finanszírozott hallgatói összlétszámot”.²¹ Így 1997 óta minden évben kormányhatározatban történik a felvehető létszám megállapítása. (Lásd a 3. táblázatot.)

2006 után képzési területenkénti bontásban is megadják a határozatok a felvehető államilag finanszírozottak létszámát.

²⁰ Lásd 2233/2007. (XII. 12.) Korm. határozat a közfeladatok felülvizsgálatával kapcsolatos további feladatokról, ezen belül 1,39 pont.

²¹ A kormánydöntés után a művelődési és közoktatási miniszter a felsőoktatási törvény értelmében „az FTT [Felsőoktatási és Tudományos Tanács] állásfoglalása alapján dönt a különféle képzési szintek első évére felvehető államilag finanszírozott hallgatói létszámról, annak intézmények közötti megosztásáról, és a nem állami felsőoktatási intézményeknek adható megbízásról”. 2006 óta ez a felosztás is a kormányhatározat része.

Az államilag finanszírozottak száma a különböző képzési formákban, 1997–2012
(fő)

Év	Nappali tagozatos	Részidős	Összesen	Összesből			Jogszámbély
				Egyetemi	Főiskolai	AIFSZ*	
1997	42 000	11 000	53 000	nincs bontás		„beleértve”	1018/1997. (II. 13.) Korm. határozat
1998	42 000	9 000	51 000	nincs bontás		„beleértve”	1083/1997. (VII. 18.) Korm. határozat
1999	42 000	9 000	51 000	nincs bontás		1 000	1060/1998. (V. 15.) Korm. határozat
2000	43 500	9 000	52 500	nincs bontás		2 500	1070/1999. (VI. 23.) Korm. határozat
2001	48 000	7 000	55 000	20 000	31 000	4 000	1097/2000. (XI. 29.) Korm. határozat
2002	50 500	8 000	58 500	20 500	33 500	4 500	1079/2001. (VII. 20.) Korm. határozat
2003	54 000	8 000	62 000	21 500	35 000	5 500	1054/2002. (V. 15.) Korm. határozat
2004	54 000	8 000	62 000	20 500	33 500	8 000	1101/2003. (X. 10.) Korm. határozat
2005	53 000	9 000	62 000	17 500	33 500	11 000	1092/2004. (IX. 29.) Korm. határozat.
	Nappali tagozatos	Részidős	Összesen	Osztatlan	Alapképzés	Felsőfokú szakképzés	
2006	54 500	7 500	62 000	4 500**	45 000	12 500	2227/2005. (X. 26.) Korm. határozat
2007	–	legfeljebb 10%	56 000	3 250	39 450	12 500	1108/2006. (XI. 20.) Korm. határozat
2008	–	legfeljebb 10%	56 000	3 050	40 630	11 520	1077/2007. (X. 4.) Korm. határozat
2009	–	legfeljebb 10%	56 000	2 950	39 750	12 500	1051/2008. (VII. 28.) Korm. határozat
2010	–	legfeljebb 10%	56 000	2 930	39 770	12 500	1116/2009. (VII. 23.) Korm. határozat
2011	–	legfeljebb 10%	53 450	2 840	40 610	10 000	1276/2010. (XII. 8.) Korm. határozat
2012***	–	legfeljebb 10%	39 087 +5 500	2 420	32 767 +5 500	3 500	1208/2012. (VI. 26.) Korm. határozat

* Akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzés.

** Az egyetemi szint keretszáma.

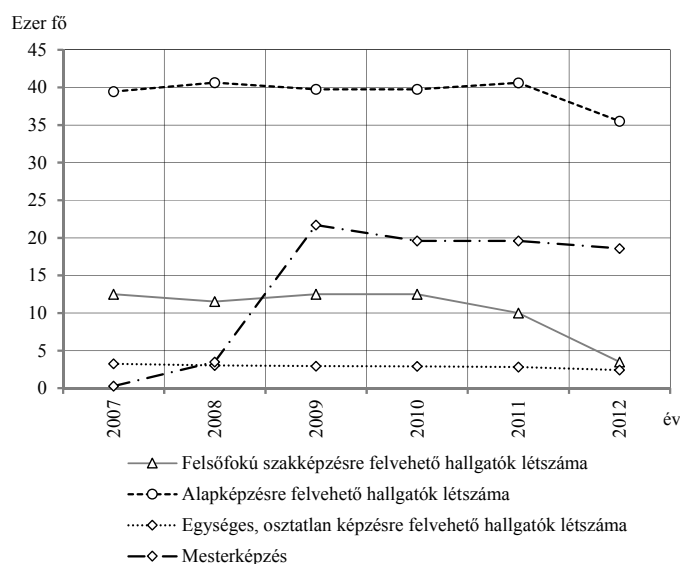
*** A +5500 a részösztöndíjra felvehető hallgatók száma.

5. Az államilag finanszírozottak száma és a kereslet

2007-től mindegyik évre vonatkozóan tartalmazza a jogszabály, hogy „az új belépő létszámkeret legfeljebb 10 százaléka – az a)–c) pont szerinti keretszám részeként – a részdíjs (esti, levelező) képzés kerete, amelyet foglalkoztatási, átképzési igényeket figyelembe véve kell biztosítani”.²²

Az azonban, hogy valójában hány részdíjs hallgatót vettek fel államilag finanszírozott helyre, az a felvettek adatainak elemzéséből derül ki. (Lásd a 13. ábrát.)

13. ábra. Részdíjs képzésre, államilag támogatott helyre felvettek száma képzési szintenként, 2002–2012

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

Ha összehasonlítjuk az összes államilag támogatott létszámot és a részdíjs képzésre felvett államilag finanszírozott létszámot, az alapképzés esetében a részképzés aránya nagyjából 10 százaléknyi. Mesterképzés esetében viszont lényegesen meghaladja a részdíjs államilag támogatott létszám a 10 százalékos szintet. (Lásd a 4. táblázatot.) Ennek az az oka, hogy a kétszintű képzés bevezetése nyomán a nappali tagozatos mesterképzés iránti kereslet lényegesen alacsonyabb, a részdíjs mesterképzés iránt pedig magasabb, mint arra az oktatáspolitikai számított.

²² Külön tanulmányt érdemelne ennek a mondatnak az elemzése. Ugyanis a részdíjs keretszámok meghatározásának semmi köze nem volt az átképzési igényekhez, miután erről az előkészítésben illetékes FTT-nek adata sem volt. A részdíjs keretszám meghatározása és elosztása lényegében nem igazán nyilvános oktatáspolitikai alkuk eredményeként alakult ki.

Az adatok tanúsága szerint az államilag finanszírozott mesterképzési helyek több mint 40 százalékát részidősben keresik. Így nem csoda, hogy az államilag finanszírozott mesterképzési helyek lényegesen több mint 10 százaléka jut részidős képzésre.

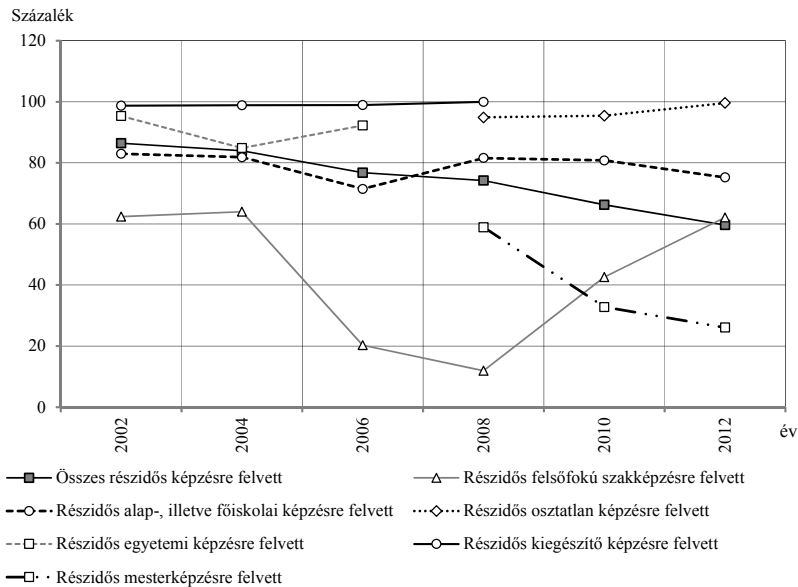
4. táblázat

Az államilag támogatott mesterképzés kínálata és kereslete, 2007–2012
(fő)

Kínálat, jelentkező	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
	év					
Mesterképzésre jelentkezett államilag támogatott létszám – jogszabály alapján	300	3 500	21 700	19 600	19 600	18 600
Mesterképzésre jelentkezett összesen	915	8 786	20 368	30 194	32 378	28 292
Mesterképzésre, nappali tagozatra, államilag támogatott képzésre első helyen jelentkezett	224	1 542	8 370	14 692	16 613	15 692
Mesterképzésre, esti vagy levelező tagozatra, államilag támogatott képzésre első helyen jelentkezett	170	3 530	7 906	10 926	11 290	11 248

Forrás: A felvi.hu adatai alapján saját számítás.

14. ábra. Részidős képzésre összesen felvettek között a költségtérítések aránya képzési szintenként, 2002–2012

Forrás: Saját számítás az adott évi felvételi adatbázis alapján.

Mindezek alapján nincs semmi meglepő a különböző képzési szintekre költségterítési képzésre felvettek arányának alakulásában. (Lásd a 14. ábrát.) A felsőoktatási szakképzés esetében tapasztalható az oktatáspolitikai preferenciaváltozások hatására jelentős ingadozás. 2006 és 2009 között az erős preferencia nyomán 20 százalék vagy kisebb a költségterítési arány ezen a képzési szinten. Az alapképzés esetében nagyjából 80 százalék körül mozog a költségterítési arány a 2002 és 2012 közötti évtizedben. Az osztatlan képzésre felvettek között igen alacsony az államilag támogatott létszám. A mesterképzés esetében pedig a kezdeti alacsony támogatotti arány jelentősen megemelkedik, mint azt korábban láttuk.

Érdekes képzési területenként is megvizsgálni a jelentkezők és felvettek számát.

Ha megnézzük 2002 és 2012 között a részdíjs felsőoktatási képzésre első helyen jelentkezők képzési területenkénti megoszlását²³ (lásd az 5. táblázatot), azt látjuk, hogy hat olyan (szürkével jelzett) képzési terület van, amely mindvégig dominálja a választásokat: a gazdaságtudományi, a jogi, a műszaki, a bölcsészettudományi, a társadalomtudományi és a pedagógus. Lényegében az összes jelentkező 75–80 százaléka erre a hat szakra jelentkezik.

Ha az egyes képzési területek arányait nézzük a részdíjs első helyi jelentkezések esetében, a gazdaságtudományi képzés vezet: a 2000-es évek legelején 28,0 százalék körüli, 2012-ben 20,5 százalékos részesedéssel. Ezt követi a bölcsész, a jogász és a műszaki képzési terület. A bölcsész és a jogász (ez utóbbi 2010-ig közigazgatással együtt) terület aránya a 2000-es évek legelején 12-13 százalék körül, 2012-ben is 10 százalék felett volt, a műszaki 7-8 százalékról indulva 2012-ben 14 százalékra emelkedett. Lényegében ez utóbbi terület az, amelynek arányváltozása tükrözi a felsőoktatás-politikai erőfeszítéseket.

A társadalomtudományi terület lényegében a teljes időszak alatt 10 százalék körül ingadozott, a pedagógus pedig 6 százalékról jelentős ingadozásokkal, valamivel 8 százalék fölé nőtt. Az orvos és egészség tudományi képzésre jelentkezők aránya 2,5-ről 4,5 százalékra emelkedett a 10 év alatt.

Az informatikai képzésre jelentkezők aránya 6-ról 5 százalékra, az agrárképzés pedig 8-ról 5 százalékra csökkent a 10 év alatt, a természettudományos képzési területre jelentkezőké pedig mindvégig 1 és 2 százalék között mozgott. A sporttudományra jelentkezők aránya 2-3 százalék, a művészeti terület (a művészetközvetítéssel együtt) jelentkezőinek aránya 1,5 százalék körül alakult az időszakban végig.

A rendészeti, katonai, majd a nemzetvédelmi és katonai, 2012-ben a közigazgatási, rendészeti és katonai képzési terület igen hektikusan változott (már azért is, mert nem mindig volt nyilvános a keretszáma), de 2012-ig a maximuma 2 százalék volt. 2012-ben a közigazgatási területtel kiegészülve megközelíti a 6 százalékot. Értelem-

²³ Az összehasonlíthatóság miatt 2002 és 2006 között az alap-, a főiskolai és az egyetemi képzésre jelentkezők, 2007-ben az alap-, az egyetemi és az osztatlan, 2008 és 2012 között az alap- és az osztatlan képzésre jelentkezők számát vettük figyelembe. (A kiegészítő és a mesterképzésre jelentkezőket kihagytuk.)

szerűen a 4,5-5 százalékos növekedése a jogi és közigazgatási terület hasonló mértékű csökkenésével járt. Itt erőteljesen érzékelhető (a képzési, illetve az oktatási, kutatási szervezeti egységek intézmények közötti átcsoportosításával) a felsőoktatás-politikai beavatkozás, bár ez lényegében a képzési részterület arányát nem növelte jelentősen.

5. táblázat

*A részidős alap és osztatlan (illetve 2007 előtt alap, főiskolai és egyetemi)
felsőoktatási képzési területekre jelentkezők száma, 2002–2012
(fő)*

Képzési terület	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.
	év					
Agrár	5 162	2 769	1 201	1 403	1 712	1 163
Bölcsészettudomány	8 303	5 629	3 425	3 390	3 785	2 471
Gazdaságtudományok	18 426	12 259	6 884	7 952	7 554	4 509
Informatika	3 983	1 945	1 149	1 246	1 327	1 040
Jogi	8 549	5 540	4 618	4 757	5 340	2 370
Közigazgatási, rendészeti és katonai						1 278
Műszaki	4 799	5 118	2 918	3 664	4 031	3 087
Művészet	918	669	502	390	298	208
Művészetközvetítés			0	178	168	131
Nemzetvédelmi és katonai	1 242	12	96	668	466	
Orvos- és egészségtudomány	1 766	1 099	1 145	521	1 369	987
Pedagógusképzés	4 568	2 456	2 006	1 907	3 327	1 847
Sporttudomány	1 467	1 155	790	707	858	524
Társadalomtudomány	7 056	4 302	3 827	3 094	3 723	1 996
Természettudomány	811	769	690	363	549	370

Megjegyzés. A főiskolai és egyetemi, illetve alap- és osztatlan képzés adatai összevontak, továbbá a rendészeti, katonai, illetve védelmi adatokat 2004 és 2010 között nem tartalmazza a táblázat.

Forrás: Adott évi felvételi adatbázis alapján saját számítás.

A támogatott részidős helyekre felvettek száma tükrözi az oktatáspolitikai preferenciákat. Ha a képzési területenként az első helyen részidős képzésre jelentkeztettek és az oda állami támogatással felvettek arányát vizsgáljuk (lásd az 6. táblázatot), jól látszik, hogy két olyan (szürkével jelzett) képzési terület van, ahol ez az arány 50 százalék felett van a 2000-es évek első évtizedének közepétől: az orvos- és egészségtudományi terület, valamint a természettudományi terület. Ugyanakkor, mint az 5. táblázatban láttuk, a természettudományi területre jelentkezők száma évről-évre

csökken, 2012-ben már 500 fő alatti, az orvos- és egészségtudományi terület jelentkezői is minden preferencia ellenére stagnálnak.

Ugyancsak preferált az agrár, a műszaki és az informatikai terület, ahol az utóbbi években a részidős képzésre felvett támogatottak aránya 30 százalék körülire emelkedett. Ennek ellenére mindhárom területen a jelentkezők számának stagnálását vagy inkább csökkenését látjuk.

6. táblázat

*Részidős támogatott helyre felvettek a részidős képzésre
első helyen jelentkező arányában képzési területenként, 2002–2012
(százalék)*

Képzési terület	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.
	év					
Agrár	17	17	44	26	11	32
Bölcsészettudomány	6	18	20	10	9	11
Gazdaságtudományok	5	9	18	8	8	2
Informatika	3	5	23	17	20	29
Jogi	2	10	7	9	8	2
Közigazgatási, rendészeti és katonai						17
Műszaki	10	8	19	18	21	31
Művészet	6	11	13	2	11	10
Művészetközvetítés				12	20	21
Nemzetvédelmi és katonai	21					
Orvos- és egészségtudomány	32	50	49	82	52	73
Pedagógusképzés	31	49	58	14	9	9
Sporttudomány	13	20	31	4	6	6
Társadalomtudomány	18	38	30	24	7	5
Természettudomány	18	47	52	47	73	72
Együtt	10	17	24	14	13	16

Megjegyzés. A főiskolai és egyetemi, illetve alap- és osztatlan képzés adatai összevontak, továbbá a rendészeti, katonai, illetve védelmi adatokat 2004 és 2010 között nem tartalmazza a táblázat.

Forrás: Adott évi felvételi adatbázis alapján saját számítás.

Más oldalról tekintve elég szembetűnő a gazdasági és a társadalomtudományi területek diszpreferenciájának erősödése az utóbbi években, amelynek nyomán mindkét területen jelentősen csökkent a jelentkezők száma. (A legjelentősebb létszámcsökkenés a felvettek körében a jogi, a társadalomtudományi és gazdaságtudományi területen történt 2008 és 2012 között. Mindhárom területen 70 százalék vagy a feletti a nők részesedése, ezért csökkent a részidős képzésre felvettek között a nők aránya).

Úgy tűnik tehát, hogy az oktatáspolitikai preferenciák hatása a jelentkezők számára sajátos volt az elmúlt időszakban. A preferált képzési területeken, ahol az államilag támogatott helyek száma növekedett, nem tapasztalható a jelentkezők számának növekedése, viszont a diszpreferált szakok esetében, ahol az államilag finanszírozott helyek száma csökkent, ott jelentősen mérséklődött a kereslet. Tehát miközben az államilag finanszírozott létszám növelésében (is) megnyilvánuló oktatáspolitikai preferenciák nem képesek növelni a „nem szeretett”, nem keresett szakok keresletét, ugyanakkor az államilag finanszírozott létszám csökkenésében (is) megnyilvánuló diszpreferált szakok esetében határozottan érezhető az elriadás, a kereslet csökkenése.

6. Összegzés

Elemzésünk egyik – nem igazán meglepő – tanulsága abban foglalható össze, hogy azok az oktatáspolitikai intézkedések, amelyek a potenciális résztvevők várható költségeit növelik, azok a kereslet csökkenését eredményezik. Az a megállapítás viszont talán újnak mondható, hogy az oktatáspolitikai keresletnövelést célzó intézkedései nehezen jutnak érvényre, ha egyáltalán érvényre jutnak. Tehát miközben a diszpreferált elemek visszaszorulnak, a preferáltak nem bővülnek.

A vizsgálat egy további fontos megállapítás megfogalmazását is indukálja. A részidős felsőoktatásban részt vevők két nagy csoportra bonthatók: az első diplomáért tanulóakra és a diplomával már rendelkezőkre. E két csoport jelentkezési és bejutási tendenciái, demográfiai jellemzői és képzés iránti keresletük struktúrája igen eltérően alakultak a vizsgált időszakban, amiből adódóan megfogalmazható, hogy a két csoportra irányuló oktatáspolitikát célszerű külön kezelni.

Az előbbieket inkább a hátránykezelés, a második esély, a hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatásának, a társadalmi mobilitás előmozdításának oktatáspolitikai célkörébe tartoznak. Az utóbbiak viszont a továbbképzés, a gazdaság gyorsan változó igényeinek kielégítését célzó oktatáspolitikai célrendszer részei.

Az első körbe tartozók esetében az emelt szintű érettségi mind szélesebb körben történő megkövetelése, a költségterítés önköltségi szintre emelkedése, vagy a minimális bejutási pontszámok emelése nyilvánvalóan elriasztó, s a célrendszerrel ellentétes. Fontos kérdés, hogy ennek a körnek milyen struktúrában célszerű szakokat állami térítéssel kínálni, hiszen nyilvánvalóan nincs értelme magas színvonalú középiskolai kompetenciákat igénylő képzéseket kínálni.

A második körbe, a második diplomáért tanulókhöz tartozók esetében viszont nyilvánvalóan a magas színvonalú, minőségi képzés kell, a cél legyen. Itt valamivel több értelme van annak, hogy a gazdaság igényeire figyelemmel kell az államilag támogatott helyeket elosztani a szakok között.

A részdíjs képzésekkel kapcsolatban nem szabad elmenni a minőségi kérdések mellett sem. Mint arra több írásban rámutattunk (Polónyi–Timár [2006], Polónyi [2012b]) a hazai felsőoktatási felnőttképzés lényegében háromnegyed évszázada súlyos ellentmondásokkal küzd. A felnőttképzésben azóta adnak ki diplomákat lényegesen alacsonyabb kontaktóraszámokkal és követelményekkel, mint nappali tagozaton. És ezen sem a rendszerváltás, sem az azóta kiadott három felsőoktatási törvény nem változtatott semmit.

Összességében az oktatáspolitikának fontos lenne kiemelt figyelmet fordítani a felsőoktatási felnőttképzésre. Hiszen rengeteg dokumentumot lehetne említeni, amelyek arra mutatnak rá, hogy az élethosszig tartó tanulás, a felnőttképzés mennyire meghatározó eleme egy ország gazdasági és társadalmi fejlődésének, s hogy az oktatáspolitikának mennyire fontos összetevője kellene legyen ennek a területnek az átgondolt tervezése és tudatos irányítása.²⁴

Irodalom

- ALTBACH, P. G. [2007]: *Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education*. Center for International Higher Education Lynch School of Education, Boston College Chestnut Hill, Massachusetts. https://htmlbprod.bc.edu/prd/f?p=2290:4:0::NO:RP,4:P0_CONTENT_ID:117950
- AZ EURÓPAI UNIÓ HIVATALOS LAPJA [2011]: A Tanács állásfoglalása a felnőttkori tanulásra vonatkozó megújított európai cselekvési programról. C 372. 54. évf. December 20. 1–6. old. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220(01)&from=EN)
- HAVADY T. – SZITÁS J. – VERES P. [2009]: *Az önköltségszámítás szabályozása és gyakorlata, különös tekintettel a költségtérítés nagyságának meghatározására*. Felsőoktatási Műhely. 2. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2009_02/oldal95_112_havady_szitas_veres.pdf
- POLÓNYI I. – TIMÁR J. [2006]: Ábránd és valóság. *Educatio*. XV. évf. 4. sz. 811–818. old.
- POLÓNYI I. [2012a]: Honnan jönnek a hallgatók? *Educatio*. XXI. évf. 2. sz. 244–258. old.
- POLÓNYI I. [2012b]: Álkreditek, áldiplomák. *Iskolakultúra*. 10. sz. 3–10. old.
- POLÓNYI I. [2013a]: A felsőoktatási felnőttképzés néhány rekrutációs jellemzője. In: *Benedek A. – Tóth P.* (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2012: A munka és a nevelés világa a tudományban*. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 191–212. old.
- POLÓNYI I. [2013b]: *Az aranykor vége – bezárnak-e a papírgyárak?* Gondolat Kiadó, Budapest.
- UNESCO [1997]: *Adult Education – The Hamburg Declaration on Adult Learning and Agenda for the Future*. Fifth International Conference on Adult Education. 14–18 July. <http://www.unesco.org/education/uie/confintea/pdf/con5eng.pdf>

²⁴ Talán a legismertebb a közel húsz éve az UNESCO [1997] keretében megfogalmazott deklaráció, valamint az Európa Tanács nem túl régi állásfoglalása (*Az Európai Unió Hivatalos Lapja* [2011]). Ez a két dokumentum, megszületését tekintve, nagyjából felőleli elemzésünk időtávját.

VERES P. [é.n.]: *A felnőttképzés helye és fejlesztése a felnőttoktatásban*. <http://abk.szie.hu/files/docs/andragogia/veres-pal.pdf>

Summary

The study examines the uptake of part-time programs launched within domestic higher education in the first decade of the 2000s and introduces the radical changes taken place in this field.

Analysing various 2002–2012 databases of tertiary entrance exams, the author presents the changes in the demographic characteristics of part-time students and also in their distribution by gender, training levels and fields.

The study concludes that special attention should be paid by education policy to the adult tertiary education since it is a vital factor in the economic and social development of the country.